

השווות פירושו של רשי' עם פירושים שנכתבו באשכנז לפניו, כולל הפירושים שכתבו חברי ובן זמנו ר' אליקים בר' משולם,²⁹⁶ מעידה על קוי דמיון רבים, הן בתוכן והן בצורה. אף השווות זו מסיעת להנחה, שמדובר במסורת פרשנית זהה. נראה אפוא, שקיים זיקה הדוקה בין פירושו של רשי' ובין הפירושים של חכמי אשכנז שקדמו לו.²⁹⁷ מבחינות הרבה היה רשי' המסכם של המסורת הפרשנית האשכנזית שקדמו לו והוא הביאו למרום פטגתה. עם זאת, ברור כי לעיתים קרובות טטה ממנה, הן בשל עיונו שלו במקורות והן בשל מסורות פרשניות אחרות שהגינו אליו, בעקבות אלה של גאוני בבל, שהיו בתשובותיהם והגינו אל ישיבת רשי' בטורייש באמצעות ר' אליהו הוקן, ר' י' טוב עלם ואחרים.²⁹⁸

נוסח הפירוש ושאלת המהדרות

שאלת הנוסח וה'מהדרות' של פירוש רשי' זכתה לדיוון מחודש בשנים האחרונות, בעקבות העיסוק המורכב בכתב-יד. מספר מחקרים נכתבו על כך בחוג לתלמוד שאוניברסיטת בר-אילן.²⁹⁹ המטרה העיקרית של מחקרים אלה הייתה לגלוות את ענפי המסירה השונים של כתבי-היד ולבדוק מה היחס ביניהם ובין הפירוש הנדרפס. המסקנה

²⁹⁶ ראה עליו: גנוחסקי, פירוש ר' אליקים למסכת ימא, מבוא, עמ' 9–45.

²⁹⁷ י' פרנקל הציע לכלת אף בדרך קיצונית יותר: לפיכך אנו מניחים לצורך מחקרנו, רשי' לא חידש דבר בתוכן פירושו, אלא אם כן נוכל להוכיח ללא ספק שחידש (ההדגשה במקור); פרנקל, פירוש רשי' לחלמוד, עמ' 2. עם זאת, הוא העיר שם, ובצדק: אין בידינו היום לקבוע מה מתוכן פירושו בא פירושים קדומים אלה ומה חדש רשי'. א' ברלינר הלקח בדרך: רשי' הכניס לפירושו הרוב החומר מפירוש רבנו גרשום ומונטרס' פירושים של שלושת רבוותיו. פירושים אלה העתיק רשי' לפירושו לרוב מלא במליה'; ברלינר, לתולדות פירוש רשי', עמ' 182.

²⁹⁸ על כך העיד הוא במפורש במקורות שונים בפירושו. ראה, למשל: צונצ'בלוך, חולדות רשי', דף יד ע"ב–טו ע"ב; וייס, תולדות רשי', עמ' 7 ו-אלך.

²⁹⁹ מלחי, רשי' למסכת ברכות; פוגל, רשי' למסכת בא-מציעא; ארנד, רשי' למסכת מגילה. י' מלחי הציג כמה מן המסוקנות העיקריות שבידוטציה שלו במאמרו: "נוסח אחר" של פירוש רשי' למסכת ברכות, עלי ספר, יב (תשמ"ז), עמ' 63–82. מסקנתו העיקרית היא, כי "נוסח אחר" למסכת ברכות המצוי בדפוסים שבידינו איינו הגoso הנוסח היחיד של פירוש רשי' למסכת זו, ולצדיו היו קיימים נוסחים אחרים, במקומות שונים שבהם נתפשט פירוש רשי'. אחד הממצאים המענייןים שלו הוא, כי מתקן 3105 דיבורי רשי' שבמסכת ברכות, יש שניינו נוסח כלשם ב-1372: מהם שניינו "קלים" כמו מלא חסורה או יתרה, או היפוך סדרן של מילים במשפט וכדומה; אך גם שניינו מהותיים כמו תוספת פירוש שני או שלישי, תוספת של משפטים שלמים או חלקם משפטים, תוספת של ראיות, דוגמאות וכו' ועוד שניינים גמורים שבמקרה الآخر הפירוש שונה או אף סותר את הפירוש שבמקרה הראשון (אם כי שניינים אלה מעתים מואדי). שני המספרים הללו הם, לעניית דעתינו, רבי-משמעות כשלעצמם, כיון שהם עליה של דברו שני או שלישי בפירוש רשי' אין אלו בטוחים בנוסחינו, משום שיש בו יותר מנוסח אחד. היקף מספרי כזו, ככלעצמו, יש בו כדי לתגביע על כך שאפשר להחיקת לשאלות השינויים והחלופים כאשר בעה של טעויות בהתקפה, "תיקוני סופרים", שיבושים כתיבה, השמות, צנורה וכדומה, אלא בעיה של "נוסח אחר" לפניו. בכך מתחכו נסחים חלוקים של הפירוש. להלן נציג על העוברה כי כבר במאה השלוש-עשרה, היו קיימים נסחים חלוקים של הפירוש. וכך ראיות במאה ושלוש-עשרה, כמה וחמשים שנה אחרי שהופיע פירושו של רשי', יש מן הראשונים המציגים את אותו

מסורות פרשניות גנספות והשפכוו על דרך לימוד בדורמייזא ואחר-כך בצרפת הצפונית הייתה גדולה. ר' י'ן אפטניין סבר, שלכל אחת משתי ישיבות אלה היו ייחודי אופיניים בדרך הלימוד והפירוש, אך לא את כל קביעותו בעניין זה ניתן לקיים. רבינו גרשום מאור הגולה, שפעל בראשית המאה ה'יא, הוא שהניח את היסודות לרץ רשי', ותלמידיו המשיכו. נראה כי אחד מהם, ר' יצחק בר' יהודה, שהיה ממוריו של רשי', נטל חלק חשוב בעיצוב דמותו של 'קונטרס מגנצע'.²⁹² רשי' למד בישיבות ורמייזא ומגנצע והכיר מקרוב את המסורת הפרשנית שנלמדו בישיבות אלה, ומצתה הפירושים שהועלו על הכתב אחר שבו לערפת הגינו אליו באמצעות חתנו, ר' מאיר בר' שמואל.²⁹³

מהו היחס בין פירושו של רשי' ובין פירושים אלה? מהי זיקתו אליהם, והאם עשה בהם שימוש שיטתי ורצוף? מפירושו לא ניתן להשיב תשובה חד-משמעות ומזהה על בעיה חשובה זו. עם זאת, אין ספק כי למסורת הפרשנית של ישיבות אשכנז הייתה השפעה רבה ביותר על פירושו של רשי' והוא המונחת בסיסו ורכיס מדם. יש לכך עדויות שונות ומגוונות בפירושיו. לעיתים הביא רשי' בምפורש את פירושו ובותחו,²⁹⁴ וברבים מן המקרים הללו צין בצדדים מסוימת פרשנית גנספת (בדרך כל בכתיו: "לשון אחר"). מכאן עולה, כי במקומות שבו הביא רשי' רק את המסורת שלהם עשה כן בסתם, מבלי לציין את מקור הדברים.

ענין מיוחד יש באתות מקומות שבהם התייחס רשי' אל 'שמועות' שהגינו אליו. בדיקת ה'שמועות' מלבד בדברו, כי לפחות מעתה מוקצתן מוקוון בחכמי אשכנז.²⁹⁵ יתר על כן, בידינו עדויות ברורות שרשי' הסתמך גם על פירושים בכחב של חכמי אשכנז הראשונים שהיו לפניו, אף אם לא העיר על כך דבר. נסתפק בדוגמה אחת: השוואת בין פירוש רשי' לפתגס 'מכחבה גלא בזע רגלא בחבירה ידע' (עבורה וזה כב ע"ב) ובין הפירוש המוחוס לרגמה:²⁹⁶

ורבי גרשム פי' מכחבה שקורין
גרפיא דמכחבה חוקק אבן של שיש.
ירכיל' מכיר בחכרו, יגלא' כמו
ירגאל בעבדך
ערוך, ערך דgal, ג, עמ' 16).

מכחב שקורין גרפי'א ושל ברזל הוא קורע וורושם את הגל שייש, כלומו השישי שהוא קשה ירא מן המכחב לפי שהוא מכיר בו. וכן רכיל' ובליעל מכיר בחכרו וירא מפני. רגאל רכיל' כמו לא רגאל על לשונו וכן ירגאל בעבדך (רכיל' שם, ד"ה: 'מכחבה גלא').

²⁹² גרשמן, שם, עמ' 165–316, 170–316.
²⁹³ שם, עמ' 252, 289–316, 290–316.

²⁹⁴ ראה במקורות שצינו בהערה הקודמת, ויש כאן נספים כיווץ בהם.
²⁹⁵ ראה למשל, שם, עמ' 169, 289–290; צונצ'בלוך, תולדות רשי', דף כד ע"ב–כה ע"א, וכalla נספים.

ואחרים, מצויים אנו שלא לmah בהסקת מסקנותיו של מחקר זה, ובמיוחד שלא להיחפות לפירוש יתר והכללות קלות של עניינים סבוכים ומורכבים.³⁰⁰

הבעיה בעיקרה איננה חדשה. כבר בדורות קודמים היו בידי חכמים נוסחים שונים של פירוש רשי' לתלמוד. כך, למשל, הביא ר' יצחק מווינה בעל 'אור זרוע' פסקים מתחום פירושו של רשי' למסכת חולין בשם ר' שלמה בר' שמשון, איש וורמייזא, ולעתים העיר שהם מצויים רק במקצת הספרים שהיו לפניינו ואין הוא יודע מה טיבו של שינוי זה:

ואמר לנו ובניו שwon שרה ז肯 אחד... ויש פירושים שאין בהם רבנא שעון. פ' רביינו שלמה... אבל אם שניהם לבנים בשירה, הורה המורה שwon. עכ'... יש פירושי' שאין כתוב זה בהם ואני יודע אם הספר דילג.³⁰¹

מהו מקור הנוסחים השונים הללו? בשאלת זו דנו כמה חוקרים. לדעת א' עפשטיין, מקור הדברים ברשי' עצמו. פסקו של ר' שלמה בר' שמשון היו במאדורה ראשונה של פירוש רשי', שנחכרה עוד בורמייזא, אך לא במאדורה האחרונה, ומכאן הנוסחים השונים בפירושי' רשי', שעלהין העיר בעל 'אור זרוע'. את דעתו קיבל ליפשיץ.³⁰² גם אפטוביצר סבר, שאפשר שמקור הדברים ברשי' עצמו, בהנינו, בטעות, שכבר ר' שמחה משפריא ייחסם לרשי'.³⁰³ שונה דעתו של י'ן אפטשטיין.³⁰⁴ הוא ראה בפירושים שהובאו בא'/or זרוע' הוספה מאוחרת, שנכתבה בשולי הגלגול והוכנסה אחר כך לתוך פירושו של רשי'. נוסף על עדותו החשובה של בעל 'אור זרוע', שהם חסרים בכמה כתבייד, הסתמכן אפטשטיין על העובדה, שמקצת הפסקים שונים מפירושיו של רשי' עצמו באוטה מסכת. ואולם הוכחה אחרת זוכאנה מהי'כת, הויל' ורש' הרבה להביא פירושים ופסקים, גם כאשר הם לא תאמו את דעתו שלו. לעיתים דוחה אותו במאפירים במפורש ולעתים הסתפק בהבאתם בילשנא אחרת. אף שאין המקורות מאפשרים לקבוע מסמורות בשאלת זו, הדעה המסחררת ביותר היא דעתו של אפטשטיין. ניתן להביא לה סיווג מקומות אחר: ככל אין רשי' משתמש בלשון 'המורה', אלא 'מורוי' או 'רב'.

300 פרידמן, הגדות בפירוש רשי', עמ' 147–148.

301 אור זרוע, הלכות שחיטה, סימן שעדר, עמ' 104; הלכות טרייפות, סימן תה, עמ' 510א. וכן גם בכ"י פרמה 62: זאם שניהם...ך כתוב רביינו שלמה זל' משומן ורבינו שעון.

302 אי' עפשטיין, MGWJ, 41 (1897), p. 258. הוכיח את ר' שלמה בר' שמשון ברשימת 'הספרים והסופרים... שהעתיק ורבנו שלמה מזרביהם בחיבוריו' (ויס', תולדות רשי', עמ' 71).

303 אפטוביצר, מבוא לראכיה', עמ' 408. בובר הביא במבואו לשברי הלקט: 'כתב ורבינו שמחה בשם רבינו שלמה שפסק שם ורבינו שעון וצ"ל' (עמ' 18, הערכה ריא). אפטוביצר חשב שכונתו לחלק ב של שבלי הילקט, שלא היה עדין לפניו, וכי הדברים מתיחסים להבות האמורות לעיל מסמכת חולין. אך בובר התכוון לסימן ח בהלכות טרייפות (חלק א'), וספק אם יש קשר בין דבריו ובין הבהיראות שברוש'.

304 אפטשטיין, פירושי' הריב"ן, עמ' 192. וראה גם להלן, הדין בדעתו בשאלת המהדורות.

הולה מחקרים אלה ואחרים היא, כי השינויים בין כתבייד של פירוש רשי' לתלמידו רבים אף מלאה המצוינים בפירושו של רשי' לתורה. לבארה היה מקום להנחי, שהתמונה תהא שונה בשל ההבדל באופנים של הפירושים. הזיקה ההדוקה ביוורר אל ספרות המדרש בפירוש רשי' לתורה היבאה, כאמור לעיל, להשומות ולהופעות מרובות באופן ייחסי, מה שאין כן בפירוש לתלמיד. ואולם תפוצתו הגדולה של הפירוש לתלמיד גורמה לכך שהוכנסו לתוכו הගהות רבות.

על אף העיסוק המרובה באופן ייחסי בנוסחת הפירוש לתלמיד בספרות המהדורות, עדיין רוחקים אנו ממסקנות מבוססות. במידה רבה ניתן להסכים עם שי' פרידמן, שעסוק לאחרונה בשאלת הנוסח והמהדורות:

עם כל טיפולם של חוקרינו בפירוש התלמיד של רשי', מיimi תחילת המשע של חכמת ישראל (זונץ), עוד עומדת המדחק היום באמצעות הדרך בתיאור התהווותם והשתלשלותם של הפירושים הללו. המידע שעליו ראוי לבסס מדחק שכזה טרם הגיעו בשלמותו להישג ידנו — פירושי' הראשונים שטרם ראו אוו, או שיזועאים לאור בתקופה הזאת, וטרם נבדקו באספקלריה של ענייננו, וריכזו ברור ונוח של כתבייד מפירוש רשי', הן כתבייד השלים והן המקוטעים. מטעמים אלו

דיבורי רשי' בשני נוסחים' (שם, עמ' 64). ראה גם דבריו של מלחי בנושא זה, שנתפרסמו במקומ אחד: "פירושים אחרים" בדיבורו רשי' במקצת ברכות, סיינ', קג (חשם"ט, עמ' קלח-קמו. שונות בחלקן מסקנותיהם של פוגל, שחקר את פירוש רשי' למקצת בבא מציע, ושל ארנד, שחקר את פירוש רשי' למקצת מגילה. הם לא מצאו בכתביהם כה רבתם: למורתו השוני בין כתבייד מפירוש רשי' שני, גם כשהיו שני נוסח משמעותיים, כשי שליש מכל דבר, היה שהוא, מלה במללה, בכל המקורות שהיו בידינו, והרי מדובר בתשעה כתבייד מזמינים שונים ומוקומות שונים, שנראה לנו, שלא הועתקו ישירות אחד מהשני, ומילא מיצגים הם מספר רב אשר יוזר של מקורות. בינוים גם כי' קדום ביוורר, שקרוב מאד לזמן של רשי'. מכאן שאין יכולם לדבר על ערכיה חדש ויסודות של רשי' פירוש מוגבש ולא פתוח וחפשי' (פוגל, שם, עמ' 7). לדברי ארנד: 'חיצאות הבדיקה הרואה שקיימים שני נוסחים מרכזים...' ברור שני הנוסחים של רשי' למגילה אינם משקפים אלא חיבור אחד שמוסתרו קרובות מאד זו זו, ושאין ביניהם אלא הבדלים מועטים במסירה. הבדלים אלה יוצרים בתופעות שנכתבו בגלגולנות הפירוש ממשן הדורות עיי' חכמים ומעתיקים וחודרו לאט לאט לנוף הפירוש... תוחשנותו היא שהפירוש למגילה שייך לפירושיו המאוחרים של רשי': החיצות המאוחרים אינן משלימות הסתונות בדבורי רשי' וביאור רשי' לסוגיה הינו שלם בלבד בעדרה' (ארנד, רשי' למקצת מגילה, עמ' 127). השווה גם לדעתו של י'ן אפטשטיין, כי פירוש רשי' למקצת טוכה הוא מן הפירושים המאוחרים של רשי': 'יש' ליטוכה — אחד מפירושיו האוחרים הוא, שכתו בוקנותו: אומנות הפירוש והסנגן עליה-can לשיא גוכחה' (אפשתיין, מבוא לספרות האמורים, עמ' 53). את רשותה כתבייד של פירוש רשי' לתלמיד כמי' הילן, מן המחלקה לתלמיד של אוניברסיטת בר-אילן. רשותה זו הוכנה תוך הักבשות על קרשתת המכון לחצלוומי כתבייד עבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. ראה: הילן, כתבי היד של פירוש רשי'. ראה גם: ש' המר ושם פיק, 'עוסה פירוש רשי' למקצת חגיגת קראת מהורה מדרעה', בחוק: שטיינפלד, רשי', עמ' 69–85.

בדברי חכמים קדומים על 'מהדורה קמא' ו'מהדורה בתרא' בפירושו.³¹¹ לדעת ר' משה אכן דאנון, ובעקובתו חיד"א, כתוב רשי"י שלוש מהדורות של פירושיו: יותמץ שהרבות עשה שלש מהדורות, ר"ל הראשון היה פ"י אורך, וחוזר וקצר המLOT, ואח"כ חזר וקצר עוד, וזה הפך הנמצא אצלינו, כדי לקיים מה שאח"כ לעולם לימד תלמידיו דרך קקרה.³¹² בשאלת זו נחלקו החוקרים ונחלפו דעותיהם, כבר מראשית ימיה של חכמת ישראל. בשל חשיבותה הרבה של השאלה נביא כמה מן הדעות העיקריות שנאמרו בה. צונץ הביא דוגמאות שונות לתופעה זו ודבר בעת ובעונה אחת גם על הגהות של רשי"י וגם על מהדורות, מבי' שקבע עדמה חד-משמעות.³¹³ ברלינר דן בפירותם ברבים מן המקורות הקשורים לשאלת זו ודבר על מהדורות, אך מתוכן דבריו עולה, שלמעשה הטעון להגהות ולהשלמות ולא למדורות שיש בהן עיבוד חדש של הפירוש.³¹⁴ מעתה ניתן לגלו את הגהותיו והשלמותיו של רשי"י גם ללא עדות מפורשת של חכמים ראשונים, אלא מתוך רמזיות בפירושו. נביא לכך דוגמה אחת מפירושו למסכת ביצה:

שאת מהדורה הראשונה כתוב רשי"י עוד בשנותיו לפני רובתו בישיבות גרמניה:
כבא רשי"י לבית מדרש רבותי, היהה בודאי ראית עבדתו לעורך קונטרוס לעצמו; ובחויר מהדורא הראשונה התחליל כשבתו לפני רובתו בורומייז וגמור במגנץא. בילדותו מפי רבותי, כתוב לו בקונטרוס את פרוש המסכת הנלמדת למסכות אחרות שלא שמען מפיהם. על כרחו ערך אף הוא את קונטרוס לפי קונטרוסין ישנים... את מהדורא הראשונה חבר רשי"י על יסוד קבלת רבותו וקונטרוסיהם, ויש אשר לא קנה את הקונטרוס הקודם, אלא בשינוי הסגנון... וכשנאנף באפנים כאלה הרבה חמר חדש בגליון קונטרוס, ערך את מהדורא השנייה בהעתקו שנית את הקונטרוס, בתקנו את הלשון, במקחו את הצורך להמחק, ובכהניטו את כל החומר החדש לתוך הפנים... את מהדורא השלישי חבר רשי"י בהורותו תורה לתלמידים, ועל כן רק בה הגיעו למורים התפתחותו. בתוכן החיים וההוראה שבישיבות נולדו וגדל הקונטרוס, ומתחן ההוראה עללה לגורם המעלוות. מוכן מאליו שנולדו חדים חדשים בעת הוראה.³¹⁵

ראיית של ממש לקביעותיו אלה לא הביא לפישין. הוא התבפס על השינויים הנזקרים בין הנוסחים של הפירוש ועל הנחה מסתברת. י"ג אפשרי עסק אף הוא הרבה בסוגיה זאת. לדעתו, 'מהדורא בתרא' אינה חיבור אחר, אלא מהדורא הראשונה, שאיתה הגה רשי":

- 311 ראה בפתרונות הנזכרת בערעה הקודמת.
- 312 כי אוקספורד-בולדילאנא 850 בקטלוג של ניבאואר. הובא אצל פרידמן, הגהות בפירוש רשי", עמ' 149; חיד"א, שם הגROLים, מערכת גודלים, ערך רשי".
- 313 צונץ-בלון, תולדות רשי", דף כו ע"א-ע"ב.
- 314 ברלינר, לתולדות פירושי רשי", עמ' 184-190.
- 315 לפישין (לעל', הערה 302), עמ' 258.
- 316 לפישין, רשי", עמ' סט, עז, עט.

וכן לא בלשון 'לנא' ברבים, אלא 'לי' בלבד. זאת ועוד, לא מצינו כל מקור אחר של רשי", שבו הוא בינה את ר' שלמה בר' שמשון 'מוריה'.

רשי"י הגיה את פירושו לתלמוד, כפי שעולה מקורות רבים ושונים. אחת העדרויות המאלפות לכך מזכה גם הוא בדבריו של ר' יצחק בר' משה מוינה, בעל 'אור זורע':

כי ראוי בפירושים שכותב בכתיבת ידו הקדושה שלכתה לה כתוב כך: 'ויאין כאן לא נטילה ולא טבילה. נטילה, דלאו מכח גברא קא אתו וטבילה נמי בשאובין ליתא'. ומחק שאובין וכותב לעמלה על שאובין בגין חיטי בצנוו, ועשה על תיבת ליחא צוֹן כוּה^o וכותב על הגלון שאין כאן שעור. ועוד היהת תיבה אחת כתובה אצל שיעור ומחהה³⁰⁶ ולא יכולתי לראות מהו, וסביר אני שהי כתוב מורה.³⁰⁷

עתים ניתן לגלו את הגהותיו והשלמותיו של רשי"י גם ללא עדות מפורשת של חכמים ראשונים, אלא מתוך רמזיות בפירושו. נביא לכך דוגמה אחת מפירושו למסכת ביצה: כן דעתני נוטה ויש לי ראיות הרבה... ולא זכיתי לשאול את פי רבי' יעקב בדבר זה... ולאחר פטירתו של רבי' שמעתי את רבי' יצחק הלוי שהוא אוסר... ודנתני לפניו ולא הוועיל לי הדבר... ובתשובה רבי' גירשום מאור הגללה מצאתי כמותי. גם עתה בא אליו מכתב גורמייש' שבא לשם אדם גדול, זקן וושב בישיבה מן רומה ושמו ר' קלונימוס ובקי בכל הש"ס והורה כן ונחלה עלייהן.³⁰⁸

מסגנון דבריו של רשי"י (גם עתה בא אליו), ואולי גם ממועד בוואו של ר' קלונימוס לורומייא, ניתן למלוד כי מדבר בהוספה שהוספה שהוספה רשי"י על הפירוש שכותב תחילתו.³⁰⁹ העדרות על הגהות והשלמות בפירושו הן רבות ומגוונות.³¹⁰

האם מדובר בתיקונים שהכניס רשי"י לפירושו, או שמא ניתן לדבר על מהדורות ממש (רובדי פירוש שונים), דהיינו על שינויים ניכרים בין הפירושים שנכתבו בתחילת ובין אלה שנכתבו באחרונה? זו אחת השאלות המעניינות ביותר בחקר יצירתו הספרותית של רשי". אלה הסוכרים שרשי"י כתוב 'מהדורות שונות של פירושו', מסתיעים הרבה

³⁰⁵ נסתפק בהוכחות ממסכת חולין י ע"ב: 'זהוורה לי'; מז ע"א: 'זלא פירש לי דעתו', ובעזרה מקומות: 'ויל נראה', 'זקשיא לי'. הלשון 'מי המורה' מזכה בפירושו לבבא קמא ולמסכתות נספთ, אך קרובה לוודאי שאיננה לשונו של רשי"י והוא הוספה מאוחרת. בנוסח שבכ"י ר' רומה 62 לא נאמר 'המורה', אלא 'רבינו', ואין מקור הדברים ב'Rashi' עצמו. וראה: גروسמן, חכמי אשכנז, עמ' 331-330.

³⁰⁶ צ"ל 'מתקה'. ראה: אפטstein, פירוש הרביבן, עמ' 191; פרנקל, פירוש רשי"י לתלמוד, עמ' 14, הערה 42.

³⁰⁷ אור זרוע, א, סימן סא. הדיון הוא בנוסח פירוש רשי"י לחולין קו ע"א, ד"ה: 'אין גוטlein ממנו לידים'.

³⁰⁸ ביצה כד ע"ב, ד"ה: 'זלארבע אסודין בכדי שייעשר'.

³⁰⁹ את המכתח קיביל רשי"י מהחנו, ר' מאיר בר' שמואל, שהיה באותה עת בורומייז. על ר' קלונימוס בר' שבתי ועל מועד בוואו לורומייא ראה בספר, חכמי אשכנז, עמ' 348 ואילך. ראה גם ברלינר, לתולדות פירושי רשי", עמ' 189. בין כך ובין כך עיקר הרהיא בכך היא מן התיבה 'עתה'.

³¹⁰ ראה במיוחד בדבריהם של לפישין, י"ג אפטstein ואפטובייצר הנזכרים להלן, הערות 316-318.

לאחרונה נזקקו לנושא זה י' פרנקל וש' פרידמן, ודעותיהם נתפלגו. פרנקל בדק את פירושו רשי' לבבא כמה תוקן השוואה לכתבי-היד ובא לידי המסקנה, כי אין לדבר על מהדורות במובן המקובל כיום של מונח זה, אלא על הגחות והשלמות:

הממצא בכתב היד מוכיח, שמאז עירית התוספות החלו לקרווא' מהדורא בתרא וקما' לנוכח שונה שומצאה להם בכתב-היד של רשי' שהיה לפניהם... אין לשינויים אלה כל קשר לרמות פירוש שוננות... מהדורא' הוא ביטוי טכני של חילופי גירסאות בכתב-היד שהיו לפני בעלי התוספות, ומדובר לא ערך רשי' מהדורות לפירושו... חוקרי רשי' מАЗ צוין חשוף פחות מעשרים וחמש הגחות של רשי' שהיו ידועות אצל צאצאי רשי' ושאר חכמי אשכנז וצפרפת. גם אם נניח שהי' פי ארבע הגחות מקולמו של רשי' עצמו, עדין אין זה אלא טיפה בים פירושו. דיוננו על בעיתת מהדורות וההגחות העלה שאין שם נקודת אחיזה במקורות, שפירוש רשי' לתלמוד שבידינו אינו יצירה אחידה.³²⁰

לעומתו הסיק פרידמן, במחקר מקיף על הנושא שפרסם לאחרונה, שמשמעות של ההגחות שמקורן ברשי' גדול יותר. לדעתו, הוספות על פירוש רשי' הנמצאות בכתב-היד אין בהכרח השלמות של סופרים ומעתיקים מאוחרים, כפי שסבירו חוקרים רבים, ומקצת ההשלמות הללו מקורן ברשי' עצמו. בכמה מהן נשתרמו הוספות שהכניס רשי' לפירושו בערוב ימי, והוספות אלה לא באו לידי ביטוי בכתב-היד מסויימים, שהוותקנו מן הנוסח הקדום יותר של פירוש רשי' לתלמוד. כמו מן השלמות מקורן בעיון חדש בסוגיה, ורבות אחותות מקורן בחיבורים ובמסורת שהגינו בינתיים אל בית

מדrho של רשי' מתורתם של גאנזיס בבל ושרח' חכמים. פרידמן מצא סיוע לשיטתו במתבעות לשון שונות שנשתמרו בדרושים ובכתב-היד, ובכלל זה שנייני טగנון בין פירושי רשי' מסכת אחת לחברתה. 'לפעמים יש בשינויו של הללו כדי להצביע על פיתוח שלבי הפרשנות, וקדימה מסכת אחת לחברתה.'

היוון נוסף לשיטתו מצא בעובדה הבאה: קיימת התאמה גדולה בין עדויות הראשונים ובין מה שמצאו תוספת דיבורים או חיסודות בין כתבי היד לבין עצם, או לעומת פירושו של רשי' המודפס. מכאן יש לבדוק ולשקל, בכל שינוי שטמטו זה, ולישנא אחרינה, עד כמה מיידי רשי' עצמו הם, והם הם השינויים שעשה מהדורא למהדורא.³²¹

קשה להשתחרר מן הרושם, שההבדלים בין החוקרים מוקרים במידה רבה בסמנטיקה שונה. הכל מודים, שרשי' הגיה את פירושיו, גרע מהם והוסיף עליהם, ומהמלוקת היא על היקף ההגחות. אכן, עד עתה אין כל ראייה של ממש לשוני' כתוב מהדורות שונות של

אבל בכלל אין יסוד חזק לתורת 'המדרורות', 'מהדורה בתרא' שנזכרה בראשונים אין לראות בהגותיו של רשי' שבספריו 'מהדורא בתרא' במובנה המדויק של מהה זו.³¹⁷

דברים אלה של חוקר דגול כאפשרין השפיעו השפעה מרובה על מסקנותיהם של החוקרים שבאו אחריו. ואולם, כבר העיר אל נכון ש' פרידמן, כי אפשרין בא לשולב בדבריו את הנחה שרשי' עיבד מחדש את פירושו, אך הוא היה מודע היטב לחשיבותן של ההגחות שהכניס רשי' לפירושו, כפי שידין להלן. אפטוביצר הקדים לשאלת זו מחקר מיוחד. הוא ביסס את העדריות השונות המצויה אצל הראשונים על הגחות ותיקונים, והסיק:

מהדורא קמא של רשי' נסדרה על ידי תלמידיו: ריב"ן ור' שמעיה... ואח"כ כתוב רשי' פירושו בכתב ידו והוסיף וגרע ותקן מה כתוב במהדורא קמא. זו היא מהדורא בתרא. ואח"כ הגיה שוכ בפירוש כתיבת ידו... ובכמה מקומות אין הרבר ברור אם ההגחה נשתחה בשעה שכותב פירושו בכתב ידו או לאחר כך... וזהי מהדורא שלישית. ובזה יובן השם מהדורא בתרא ולא 'מהדורא שנייה' מפני שההדורא בתרא היא גם כן בת שתי מהדורות. תלמידי רשי' הקדמוניים, ריב"ן ור' שמעיה לא ידעו את מהדורא בתרא שנכתבה בסוף ימי של רשי'.³¹⁸

אף שمسקנותו של אפטוביצר על קיומן של 'המדרורות' נראית נחרצת, עדין ספק אם הטעון בדבריו לעיבוד מחדש של הפירוש. מדיננו עולה, כי כוונתו להגחות ולהשלמות ולא מהדורא חדשה במובן המקובל.

חכמים אלה ברובם הגדילו הסתמכות בבדיקה על הנוסח הנדרפס של פירוש רשי'. ההזדוקות לכתב-היד, בספרות המחקר שנכתבה בדרך האחرون, העמידה כמה מן הקביעות הללו בספק גדול.

"מלחין, שבדק את פירוש רשי' למסכת ברכות על פי כתב-היד, הסיק שרוב הנוסחים השונים למסכת זו מקורם במשמעותם סופרים ומעתקים:

כבר בימים קדומים מאד, סמוך להיווצרותו והתפשטו של הפירוש, נוצרו הנוסחים הללו. ניתן לשער שלאה נוצרו בשל יהסם של בני אותו דור אל הפירוש, שראו בו פירוש התלמוד ממשמעו, כל עוז להבנת התלמוד ולא יצירה לעצמה. וכן לא בכדי מכונה הוא בפי בני הזמן 'פירוש הקונטרא'. ומשום כך הקפידו אמנים למסור את עיקר הפירוש, אך לא הקפידו על מסירת המלים המדויקות, ואמם הרגישו צורך החליפו מילים במלים הנונטות הסבר טוב יותר, הוסיפו משפטים הסבר, דוגמאות, פירושים וכיו'ב.³¹⁹

³¹⁷ אפשרין, פירוש הריב"ן, עמ' 190. וראה הדוגמאות הרבות מרבבי חכמי ישראל בימי הביניים, שהביא אפטוביצר, שם, עמ' 190–192.

³¹⁸ אפטוביצר, פירוש רשי' לתלמוד, עמ' ש.ב.

³¹⁹ מלחין, עסota אחר' של פירוש רשי' לברכות (לעיל, העדה 299), עמ' 82. ראה גם: פרידמן, ר'

הוונון מלוני, מבוא, עמ' כח ואילך, ומה שהעיר על כך י' פרנקל, פירוש רשי' לתלמוד, עמ' 13, העדה 35.

³²⁰ פרנקל, שם, עמ' 12, 15.

³²¹ פרידמן, הגחות בפירושי רשי'. המובאות הן מעמ' 173–174.

לגמרא שבידנו במקום. נראה שמחקר על רשי' למגרא, שאינו מקייף מקורות אלו, אינו שלם.³²²

כוון חדש לחקירה זו הצעיר כאמור י"מ תא-שמע. את הפירוש של רשי' על הרוי"ף אין לראותו, לפחות ייחד, אלא כמסורת של סופרים-מעתיקים שצורתה הראשונה נקבעה בין כותלי בית המדרש, והוא קשורה בהగברת העוני בספרו של הרוי"ף במאה רחוק ביחס להניח, שלא ניתן להשתמש בפירושים אלה בזמן שהחיבר את פירושו ללימודו, ולהקנס ולהשלימם על פי הבנותו ושיקול דעתו. אם עשה כן בפירושו למקיא — ועל כך מצינו עדויות מפורשות — למה לא עשה כן לפירושיו לתלמיד? והרי הוא שב ובדק את הפירוש בעת לימוד הסוגיות עם תלמידו. עם זאת, עדויות על מהדורות ממש לא מצינו. ההוספה מוקרון אפוא בהגבות ובהשלמות הלו של רשי', אך לעיתים גם בהוספות מאוחרות של סופרים-מעתיקים, שנכנסו כתכ癖יד אל גוף הפירוש של רשי'.

העבירו גם לחיבור זה את הගילונות של פירוש רשי'. מוכבת עוד יותר שאלת טיבו של פירוש רשי' שננדפס עם ספר 'עין יעקב'. יש חוקרים שסבירו, כי הוא משקף נסח ספרדי קדום של פירוש רשי' והרבו להסתמך עליו בחקר הנוטח המקורי של פירוש רשי' לתלמוד. אחרים סבירו, שהוא נדפס על פי שינויים שונים או פירושו, ולא על פי דפוס ספרד, ואין לו ערך של ממש בחקר הנוטח המקורי של פירוש רשי'.³²³

שינויים וסתירות בפירוש רשי' בפירושו של רשי' לסוגיות מתקבלות בתלמוד מוצאים לעיתים שינויים בהרצאת הדברים, ובכמה מקרים אף בתוכנם. השינויים אינם רק בין מסכת למסכת, אלא לעיתים גם באוטה מסכת עצמה, וכך עמדו על כך הראשונים: יזכיר הואה בפירוש רשי' יש... ודע שגורסת רשי' מהופכת הכא מדעתם, ואין לחוש בכך כי כן דרכו לפרש במקומות זה וכך ובסוגום אחר שינה פירושו. ויאין לתמוה אם רשי' חלוק בפירושיו דיריה אידיה כי מהדורות טובא עבר הוא ז'ל.³²⁴

חוקרים שונים נזקקו לשאלת זו, ומדובר הטעוי בו בינויהם מי שקשרו במישרין עם הגות רשי' לתלמוד ועם שאלת 'המהדורות' שנדונה לעיל. לדעת אה' וייס, מקור הדבר בחזרות שחזור בו רשי' מפירושיו הראשונים:

322 פוגל, רשי' על הרוי"ף, עמ' 145.

323 להלן כמה מן המחקמים העוסקים בשאלת היהס שבין נסח רשי' שב'עין יעקב' ובין הנוטח שבדרושים וכתחביהדי לתלמוד: אביגדור, היכל רשי', א, עמי'-ס-ע; פרנקל, פירוש רשי' לתלמוד, עמ' 318-309; קופפר, רשי' למועד קיטן, עמ' ט-ז; פלורסהיים, רשי' למועד קטן, עמ' 426-429; י' מלחי, על נסח פירוש רשי' למסכת ברכות בספר 'עין יעקב', סיינ', צח (תשמ"ו); פוגל, רשי' למסכת בכא (לדעתו, מקור הפירוש בענף ספרדי או פרוטוגלי של פירוש רשי'); פוגל, רשי' למסכת בכא מציעא, עמ' 91-88; ארנד, רשי' למסכת מגילה, עמ' 26-28.

324 הbabאה הראשונה היא מחידושים מהרש"א לקידושין מד' ע"א, ד"ה: כלל אינו. הbabאה השנייה היא מר' יוסף קורוקט, כפי שהוא בספרו יד מלאכי, ברלין תרי"ב, דף קפה ע"ב; מיכל, אור החיטים, עמ' 588.

פירשו לחולמוד, דהיינו, עיבדו מחדש בرمות פירוש שונות. עם זאת, ברור שהוא שב והגיה אותו. בכמה מסכתות ההגבות מרווחת ובאחרות מרווחת. קשה להניח שרשי' לא כתוב קונטראס פירושים לאותן מסכתות שלמד אצל רבוותיו בגרמניה עוד בשנותיו לפניים. קונטראס מעין אלה חתכו וביסם מן הלומדים, והדעת נוחנת שרשי' עשה גם הוא כן. זאת ועוד, אפשר שכבר באותו ימים הוא החשב לכוחם פירוש לתלמוד, והוא זה רחוק ביחס להניח, שלא ניתן להשתמש בפירושים אלה בזמן שהחיבר את פירושו ללימודו, ולהקנס ולהשלימם על פי הבנותו ושיקול דעתו. אם עשה כן בפירושו למקיא — ועל כך מצינו עדויות מפורשות — למה לא עשה כן לפירושיו לתלמיד? והרי הוא שב ובדק את הפירוש בעת לימוד הסוגיות עם תלמידיו. עם זאת, עדויות על מהדורות ממש לא מצינו. ההוספה מוקרון אפוא בהגבות ובהשלמות הלו של רשי', אך לעיתים גם בהוספות מאוחרות של סופרים-מעתיקים, שנכנסו כתכ癖יד אל גוף הפירוש של רשי'.

ענין אחר הקשור במישרין בשאלת הנוטח והמהדורות של פירוש רשי' לתלמוד, הוא שאלת טיבם של פירוש רשי' שננדפסו בצדוד להלכות הרוי"ף, בספר הליקוטים 'עין יעקב' של ר' יעקב בן חביב ולקטני התלמוד הספרדים שפורסם לאחרונה ח'ז' דימיטרובסקי. בין פירושים אלה ובין הנוטח המקובל של פירוש רשי' לתלמוד יש שינויים רבים. חקר סוגיה נכחודה זו ועדנו נמצא בראשיתו. לדעת צוונץ, לא רשי' כתוב את הפירוש של רשי' הנדפס על הלכות הרוי"ף. חוקרים אחרים אף ניסו להוות את שמו של המחבר. לאחרונה בדקנו את הנושא באופן מפורט ד"י פוגל, א' ח'בצלת, י' מלחי ו' תא-שמע, ונתקלנו בעותיהם. לדעת תא-שמע, הפירוש הוא ליקוט מתוך פירושו של רשי' ומפירושים אחרים. לדעת מלחי הויסיף המליך אף בדברי עצמו. חבצלת סובר, כי הפירוש נערכ בידי ר' ישראל בר' יואל, שחי באוסטריה או במורוז גרמניה במחצית השנייה של המאה ה'י. פוגל ערך מחקר מكيف על נושא זה והגע למסקנה, כי במסכת בכא מציעא היו למעשה שני טיפוסים של רשי' על הרוי"ף:

הטיפוס הראשון, שהוא עיבוד מיוחד בפני עצמו והנמצא אף בדפוסים שבידנו, שבו נסח שאינו מתאים, ברוב המקרים, לנוטח הנמצא ברשי' על הגמara בדפוסים וכתחביהדי. פעמים מצוי בו נסח קצר יותר, פעמים ארוך יותר, ופעמים יש בו שינויי סגנון ותוכן. ואף קשה לקבוע בכירור אם אלו השינויים של המעבד, או שנותח כוה של פירוש רשי' לגמara היה לפניו, נראה, לעניות דעתנו, שכמות השינויים הרבה, כמעט בכל דבר, בדברי רשי' על הרוי"ף בטיפוס זה, לעומת זאת התרה שמצואים אלו בכל המקורות האחרים של רשי' למקרה: כתבי-היד והבאות שכראונים, יכולת ללמד, שכן זו פועלתו של המעבד, ואם כן נוכל לראותו כעיבוד בפני עצמו. בכל זאת, לא פעם נשחטמו דוקא בו לשונות מודיעים יותר מהנוסח ברשי' לגמara בדפוסים שבידנו, והם מתאים לנוטח כתבי-היד של הגמara... אשר לטיפוס השני... בהם נסח זהה כמעט כל הנוטח הנמצא בכתב-היד של רשי' לגמara הנמצאים בידנו... וזמןם מן המאה הארבע-עשרה... והם חיבורים עצמאיים, שהם לא פעם קודמים לזמןם של כתבי-היד של רשי'.

בכמה מומות שהדבר ברור כמשמעות הדברים הם דברי רשי' עצמו ואעפ'כ (=ויאף אל פי צו) משגננים שלוש או ארבע פעמים.³²⁷

לאחר שהביא דוגמאות רבות לאותם שינויים וסתירות, הצע אפטוביצר את פתרונו החדשוני.

שאנן מציע כאן לפניו הוחקרים את פתרוני לחידה הנפלאה, והוא: פירוש רשי' גולדו מתרע למדו לתלמידים על פה, והמלמד על פה המרצה אין דרכו לשמר את הלשון ואין לו מطبع טבוע וחותם קבוע, ואותו הענין שפירושו אתמול בלשון זה יפרשeo היום בלשון אחר. ועוד שהたちמים היו שונים בגילים וסוגים בכח השגתם ובמטרת ידיעתם שרכשו להם מכבר, והמורה התאים פירושיו למצב התלמידים, ולפעמים לא התעורר לפרש הפשט כי אם על ידי שאלת התלמיד ששאלן לא היה פשט.³²⁸

הסבירו של אפטוביצר מקורו, אבל קשה לקבלו. את דינוון בדוגמאות השונות הוא ביסס על נוסח פירושי רשי המודפסים ולא נזקק כלל לנוסח שככתחיהיד השוניים, וזה חולשתה בולטת בדיונו. אופי פירושו של רשי, על כל מרכיביו, איןנו הולם כל פירוש שנוצר בהרצאות בעל-פה של המורה בפני תלמידיו, וכבר העיר על כך י' פרנקל. דעה אחרת הצעה פרנקל, ולדעתו הסתיירות מדומות בלבד. פירושו של רשי במקומות השונים וומזים זה אל זה ומשלימים זה את זה, יונראה בעליל שהמקבילות מודעות למפרשן. לדעתו, שלושה גורמים הביאו לאותם סתירות ושינויים: הגיון,

דרשו של רשי"י היא ליצור אחידות בתוך כל אחת מן הסוגיות, לפרש את הקטעים השונים פירושים שונים, המתאימים היטב, כל אחד במסגרת סוגיתו, ולפיכך סותרים זה את זה על אף הוות המילולית של הקטעים המתפרשים. אלו הן, לדרכו של רשי"י לא נכון הוא 'צטוגיא דהכא איתא נמי החם', אלא כל קטע משולב בתוך סביבתו ווק במסגרת זאת הוא מתפרש.³³⁰

לפי מצב המחקר כיום, אין כל אפשרות להגיע לכל הסבר חור-משמעי לאותם שינויים והבדלים. כל עוד לא נחקר ביסודיות הנושא של פירוש רשי' בהסתמך על כתבייד, וכל עוד לא נחבר מג טיבם של כתבי-היד בשינויים שעמדו בפני המעתיקים והמדפיסים

³²⁷ אפטוביצר, פירוש רש"י לתלמוד, עמ' רפו-רופא.

שם, עמ' רצג. 328

329 עיחות הסוגיות דלעיל כבר הוכחה שהגינויים הם
כיצד מתאים לרשיי כל סוגיה למקומה. יש שסוגי
כואת מופיעה פעמים בש"ס, מפוזר לרשיי את פירוט
הפיורושים כך שתהיוציאו אחדות סוגיה בכל מקטן.

201 電子書籍 202

ואולם יש בפתרונות סתיירות אשר לא ידועו להן פשר דבר וצריכים להחליט כי רשיי' חזר בו מפיירשו הראשון ופיריש באופן אחר, וכבר העירו בעלי התוספות על מקצת הסתיירות ולרוב במקום שהילוף הפירושים נוגע בהלכה.³²⁵

ז' עת ברגינר, הגורם לכך הוא לימודיו של רשיי אצל מורים שונים:

בדרכם כלל הניה רשיי ביסוד כל מסכת ומסכתאותו הפירוש, ששמע מפי מורו ורבבו בשעת לימודה. וכך עמדו לפני עיניו, בשעת עבודתו, הן פירושי רבותי שקיבל בעל פה והן רשימות בכתב... מי שזכיר אותו כלל, שרשיי מרשות במקומו אחד לפי הפירוש שקיבל מרכבו לאוთה מסכת ואילו במקומות המקבל לו לפוי הפירוש שקיבל ממורה אחר — ימנע את עצמו מהראות חrifot לשם יישוב סתירות מדומות באלו.³²⁶

הבעיה: אפטוביצר הקדיש לנושא זה דין מיוחד. בשל חשיבותו הרובה נביא גם מדבריו בהצגת

בפירוש רשי למלמוד אנו רואים מראה נפלא שאין דוגמתו בכל ספרות הפרשנות, הם השינויים בפירוש עניינים המשותפים לכמה מסכות. והשינויים הם ממשי פנים: א. שינוים בעיקר הפירוש. ב. שינוים בארך וקצר לשון וסגנון וטדור, בחסר יותר ומקומ... והשינויים האלה אינם ממסכת למסכת בלבד אלא אף וגם בשני מקומות במסכת אחת, ולפעמים גם במקומות קרובים זה לזה.

השינויים ממן הראשון כבר התעוררו עליהם הראשונים והמפרשים אחת כה ואחת כה, וגם כותבי חולדות רשי נגעו בהם בקצת המטה. אבל השינויים ממן השני לא ידעתו שהתעורר עליהם איש. אבל הם הם החשובים ביותר לחקירת פירוש רשי. השינויים בעיקר הפירוש יכולים להתבאר קצחים מתוך ההנחה שעשה רשי מהדורות לפירושו, שתים או שלוש, וקצתם מtopic חזרה, שוחר בו במקום השני מה שפירש במקום הראשון... אבל השינויים ממן השני אין למצואם להם פתרון לא מתוך המהדורות כי ערך ערבה ציריך. אם עיקר הפירוש נשאר ונשמר למה גרע מינו או הוסיף עליו במהלך המהדורות שנייה ומפני מה שינה הלשון והסדר והמקומם במהלך השלישי? וגם אין לתלותם במקורות שונים. פתרון זה אפשר במקום שהשינויים הם המיעוט היוצא מכל הפירוש. אבל בפירוש רשי השינויים הם הכלל, הרוב הגדל, רובו ככלו והפירוש השווה בעניינים המשותפים הוא מיעוט דמיוטא, אולי שניים או שלשה ממאה, ועוד יש שינויים כאלה גם

325 וויס, *תולדות רשי*, עמ' 166.

326 בולינ', לתולדות פירושי רשי', עמ' 185-186. ראה גם שם, דיינו בשאלת הוספות שמקורן בתלמידים, עמ' 191-193. ליפשיץ תלה סתיירות אלה במחודדות השונות של פירוש רש"י: "כמה פעמים יש למצוא שתירות בין פירושי רש"י למסכתות אחרות. במקרים מסוימים נמקהו רשמי המחדיר או הרושא שונעכה על פי מקורות שונים. ולאחר מכן הגיעו החריפים את מוחותיהם לפשר שתירות אלה"; ליפשיץ, רשי', עמ' סט.

רק באקראי מצאנו בתור יוצא מן הכלל פסקים בפירוש רשיי, ולא קשה למצא מה הצריכו לעצת מגדרו בנסיבות ההם. כשהשוגיא תלמודית מובסת על ההלכה פסוקה, שהיתה ברורה לבעל הטוגיא, פרש את ההלכה. לפעמים היה הפסק לצערן הפרוש, כגון כשהפסק יוצאה מדיק המלים ועומק הפרוש לוקה בלעדיו זה. יש גם בדברים שהם מן החים הפשובים ופשתה ההלכה בהמוני ישראלי שלא כסוגיא הנלמדת, אזי ההלכה הרווחת מעכבות بعد הבנת הטוגיא, בשבייל שהרי ידוע לומד שמנาง פשוט להפוך, ודעתו נותה להוציא הדברים מפשובים או לשבש הגירושות. בכגון זה העיר רשיי על המנהג, ועל טעם חלוף המנהג. בנסיבות מסוימים, יש אמנים פסקים שלא לצורך פרוש. כמוותם שרשמי מהדורות פנינו כאן. רוב הפסקים הם בעניינים שהיו נדונים בהם חכמי דורו וشنשאלו לפני רשיי, ועסק להסביר תשובה או לברר ההלכה.³³²

הזיקה לביעות אקטואליות הוא גורם כבד משקל ונשוב לדון בו להלן. ואולם הנימוקים הראשוניים של לפישין, עם כל חשיבותם, אין בהם כדי להסביר את התופעה. גם במקומות מקבילים אחרים היה מקום להציג פסקים 'לצורך פירוש', כאשר הפסק יוצאה מדיוק המלים, ולא מצאנו את רשיי עשויה כן.

קשה מאד למצוא הסבר מלא ושיטתי לתופעה זו. גם כאן קשה לקבוע המונח מדוקחת וככלות ללא בדיקה מקיפה ושיטית של כתבי-יד. וכבר חש בכך לפישין, בהעירו על מקומות שבהם הפסקים מקורים במשמעותיים:

ואפשר שבאה העיר בשוליו הקונטראות לזכרון לעצמו, וכך שקע בפירושו. ובהיות שרוב תשוביתו באסורה והיתר, אף פסקים אלה רובם באסורה והיתר. ויש שעדרין רשמי התשובות ורשמי פסקי רבותיו וחכמי דורו, שנחלקו בדבר, נקרים בפסקים אלה. ואפשר ש Katzת הפסקים ההם שקוו תלמידיו בתוך פרשו מתחן תשוביתו.³³³

mbין כל הגורמים הנזכרים, יש עניין מיוחד בחלוקת של רשיי עם רבותיו, שמצוין ביטוי בפסקים שבפירושו. אם נבדוק את תשוביתו של רשיי, שבahn באו אותו מחלוקתידי ביטוי, ניווכח שמדובר בויכוחים עזים, שעוררו התרgesות מרובה אצל רשיי. לפעמו, השטמכו באותם מקרים על מסורות שהיו בידם, אבל אלה אין הולמות לטענותו, השטמכו ורכתו באותם מקרים על מסורות שהיו בידם, אבל אלה אין יכול את העולה מן התלמוד הבבלי עצמו. אךطبعי הוא, כי בפרשיו מוקמות אלה לא יכול היה לכבוש את גשוויתו, הביע את דעתו בשאלת הפסק והביא לה את הסימוכין היה רשיי למסיבות בסוגיה אשר בפירושה עסק. דוגמה מובהקת לכך היא השאלה אם מותר לאכול המזויים ביום שני חייה ועוף שניצודו ביום טוב ראשון. רשיי נחלק בעניין זה בחיריפות עם רבו, ר' יצחק הלוי, עם ר' שלמה בר' שמשון ועם חכמים אחרים בורמייז.³³⁵ בבואר

³³² לפישין, רשיי, עמי' קטו. בהערכתו שם הוא הביא דוגמאות שונות המוכיחות לדעתו את דבריו.

³³³ שם, עמי' קטז-קיין.

³³⁴ ראה לעיל, בדיון באישותו של רשיי, ובספריו, חכמי אשכנז, עמי' 280–281, 307–308, 330–337.

³³⁵ החצ"ל, סמ"י א (תשובות רשיי, סימן קג): 'זאת מורי (=ר' הלוי) סבחי תשובה ולא קבל, וגם ראייה אחת לא מצא לדבריו.'

של פירושי רשיי, יהיה קשה למצוא הסבר מלא ומדויק למשמעות התופעה בכל סוגיה. בלי חקירה יסודית של הנושא, כל דיון בעביה יהיה חלקי בלבד. עם זאת, ניתן להציג על מספר גורמים שהביאו לאותם שינויים:

(א) מקצת השינויים והסתירות כלל לא היו במקורו שיצא מחתה ידו של רשיי, והם נובעים מעשי מעתיקים.

(ב) הסתמכותו של רשיי על פירושים שכחוב, שמקורם בחכמי גרמניה, כולל רשימות שלו בעת למדו אצל רבויהם השווים. לאחר שפירושים אלה יצאו מכתבי מדרש שונים וממוראים שונים, מדרך הטבע אין לראותם יצירה אחידה ומזכאים בהם שינויים. רשיי הסתמך עליהם ולא הקפיד תמיד להתאים למצוי במקורות האחים. המסתורות הפרשניות השונות ודרך הרצאה הדברים המיוחדת הטבעו את חותם על פירושיו שלו.

(ג) הଘות והשלמות של רשיי. לעיתים הגיה רשיי מסכת אחת מבלי שהעביר את הגהותיו לסוגיות המכבילות.

(ד) פירוש הקטיעים הזהים במסגרת סוגיהם המקוריים, כפי שהציג יי' פרנקל. זהו נראה ההסביר לרוב היסודות.

פסקים בפירוש רשיי לתלמידו מן המפוזרים הו, שرك לעתים רוחקות נזקק רשיי לשאלת הפסק בפירושו לתלמידו. שתי שאלות יש בדבר: מדוע נמנע רשיי בדרך כלל מפסיקת ההלכה בפירושו, ומהי הסיבה להריגות המעתיקות מדרך זו?

בהימנעותו זו יש ככל הנראה המשך של המסתור הפרשנית האשכנזית מיימי של רגמיה, כפי שמצוינה בקונטרס מגנץ' ובפירושי ורומייז. בפירושים אלה אין התייחסות לפסק ההלכה. דרך זו שונה מדריכם של רב שרירא ורב האיי ואף מדריכו של רבינו הננאל, שנזקקו לפסק לעתים קרובות יותר. גם חכמי ספרד הרבו לעטוק בכך, וזאת אף בספר הפרושים שלהם. גורם נוסף, הקروب אל הראשון ומשלימו, הוא מגמתו הבסיסית של רשיי בפירושו. הוא ראה את עצמו בראש ובראשונה כMASTER ולא כמורה הלהכה, ולכן נתן את כל ליבו ומעניינו בפירושו:

בתלמיד יש מאות סוגיות שמשמעותן לא לפי ההלכה הפסקה בימי רשיי; יש בו אפילו חלקי סוגיות, ואולי אף רכבות שלבי משאי-ומתן שנדרים בסיטמי הסוגיות או מתבאלים בגלל סוגיות מקבילות אחרות. רשיי לא דילג מعلوم אף על החלק הקטן ביותר מבין קטיעים אלה, פירשם בדיקנות ופיתח בהם את דרכיו פרשנותו לא פחות מבטיגות שבahn התלמוד מביא יסודי הלחכות של חי יום-יום... רשיי לא יפרש סוגייה בניגוד לתוכנה, לחוקיותה ולאחדותה כדי להתאים לההכה פסקה.³³¹

מדוע אפוא סטה רשיי לעתים רוחקות מדריכו הרגילה ונזקק גם לפסק ההלכה? לדעת לפישין, הוא עשה כן במקרים מיוחדים ומוגדרים:

³³¹ שם, עמי' 302.